

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΤΣΑΚΝΑΚΗΣ

Η ΑΡΧΑΙΑ ΠΕΡΡΑΙΒΙΑ
ΜΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Ανάτυπο από τον
73ο τόμο του <<Θεσσαλικού Ημερολογίου>>
ΛΑΡΙΣΑ 2018

Η ΑΡΧΑΙΑ ΠΕΡΡΑΙΒΙΑ ΜΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Εισαγωγή

Επιχειρώντας να προσεγγίσουμε έναν πολιτισμό, ο οποίος περιλαμβάνει τα υλικά και πνευματικά επιτεύγματα των ανθρώπων, θα κινηθούμε, σύμφωνα με το μοντέλο του F. Braudel, στον βραδύ χρόνο, στον οποίο οι μεταβολές συντελούνται σε μεγάλα χρονικά διαστήματα και αφορούν τις δομές γεωγραφίας, κοινωνίας, οικονομίας και συλλογικής νοοτροπίας.¹

Στην παρούσα μελέτη θα συσχετίσουμε την αρχαία Περραιβία με τις εν λόγω δομές, θα παραθέσουμε ορισμένα ιστορικά και μυθολογικά στοιχεία και αφού λάβουμε υπόψη την υποκειμενικότητα των συγγραφέων, καθώς και την επιλεκτική παράδοση και τη δομή της αίσθησης, όπως τις όρισε ο R. Williams, θα καταλήξουμε σε μία συζήτηση για την πολιτισμική προσέγγιση της αρχαίας Περραιβίας.

α. Γεωγραφία

Για τη γεωγραφία της αρχαίας Περραιβίας θα μας κατατοπίσει η σύγχρονη έρευνα, ιστορική και αρχαιολογική, η οποία θα ορίσει τα σύνορά της στα βόρεια, ανατολικά και δυτικά με τη Μακεδονία και νότια μέχρι το ύψος του Πηνειού στους σημερινούς νομούς της Λάρισας και των Τρικάλων.² Εντοπίστηκαν 11 πόλεις που συνέθεταν την Περραιβία και αποτελούσαν μία ξεχωριστή πολιτική ενότητα, οι οποίες ήταν οι εξής: Γόννος,³ Ερεικίνιον, Μάλλοια, Μονδαία, Μύλαι, Ολοορσών,⁴ Φάλαννα,⁵ Χυρεταί

1. Braudel 2007, 60-78.

2. Η Περραιβία συνόρευε στα βόρεια με τη Μακεδονία (Ελμιώτιδα - σημερινός νομός της Κοζάνης και Πιερία), νότια με τη Θεσσαλία (Εστιαιώτιδα, σημερινός νομός των Τρικάλων, και Πελασγιώτιδα, σημερινός νομός της Λάρισας), καθώς και ανατολικά και δυτικά με τη Μακεδονία. Οι ορεινοί όγκοι του Ολύμπου, του Τιτάρου και των Καμβουνίων αποτελούσαν τα σύνορα της Περραιβίας βόρεια, ανατολικά και δυτικά με τη Μακεδονία. Ο Πηνειός, καθώς διέρχεται στα νότια, διέγραφε τα σύνορα της Περραιβίας μεταξύ της Εστιαιώτιδας και της Πελασγιώτιδας.

3. Οι Γόννοι θεωρούνται σημαντική πόλη από τους μελετητές. Βρίσκονταν στην αριστερή όχθη του Πηνειού και σε απόσταση 4 χλμ. δυτικά από την είσοδο της Κοιλιάδας των Τεμπών, στη θέση Καστρί ή Παλαιόκαστρο των νότιων υπωρειών του Κάτω Ολύμπου. Η περιοχή κατοικούνταν τουλάχιστον από τα μυκηναϊκά χρόνια. Η θέση τους ήταν στρατηγική καθώς έλεγχε τις δύο κύριες διόδους επικοινωνίας της Ανατολικής Θεσσαλίας με την Μακεδονία (μέσω των Τεμπών και μέσω των περασμάτων του Κάτω Ολύμπου) και την έξοδο από την ενδοχώρα προς τη θάλασσα. Οι Γόννοι διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στο αμυντικό σύστημα των Μα-

(στο σημερινό Δομένικο) και η περραιβική Τριπολίτιδα, με τις πόλεις Άζωρο, Δολίχη και Πύθιο.

Τέσσερις οικισμοί, ωστόσο, στον χώρο της Περραιβίας, οι οποίοι είναι αδύνατον να αποδειχθεί ότι ανήκαν σε αυτόνομες πόλεις ήταν οι: Κόνδυλος, Γοννοκόνδυλος, Ασχύριον και Λεμώνη-Ηλώνη. Οι δύο πρώτοι, πιθανόν, να εντάσσονταν στους Γόννους, ενώ για τους δύο τελευταίους δεν υπάρχουν στοιχεία.⁶ Πιθανολογείται, ωστόσο, ότι η Ηλώνη βρισκόταν στην περιοχή του σημερινού Αργυροπουλίου του Τυρνάβου.⁷ Στην *Ιλιάδα*, ακόμη, απαντάται και η Όρθη,⁸ η οποία, σύμφωνα με τον Στράβωνα (Θ, 5.19) αποτελούσε την ακρόπολη της περραιβικής Φάλαννας.⁹

Η γεωγραφία, λοιπόν, ως μία δομή που μεταβάλλεται πολύ αργά στον χρόνο, συνέβαλε στη διαμόρφωση του πολιτισμού των Περραιβών. Αν και μεταβλήθηκαν οι οικισμοί και τα ονόματά τους στον χρόνο, οι άνθρωποι ζούσαν και έβλεπαν τον Όλυμπο και τα φυσικά στοιχεία όπως τα βλέπουμε και σήμερα. Το υψόμετρο και οι καιρικές συνθήκες ήταν παράγοντες που επηρέασαν το ντύσιμο, το φαγητό και τη φυσική τους κατάσταση. Οι δίοδοι της Περραιβίας από τη Θεσσαλία προς τη Μακεδονία και το αντίστροφο διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη στρατιωτική ιστορία της περιοχής, αν αντιληφθούμε ακόμη και πρόσφατα τον ρόλο των Στενών του Σαρανταπόρου, για παράδειγμα, στην ιστορία των βαλκανικών πολέμων.¹⁰

κεδόνων, τόσο κατά την κυριαρχία τους στη Θεσσαλία όσο και στους επόμενους μακεδονικούς πολέμους. Βλ. Ντάσιος 2012, 219-20.

4. Η Ολοσσών (ή Ολοοσσών) τοποθετείται στη θέση όπου είναι η Ελασσόνα. Λόγω της διαχρονικής κατοίκησης της περιοχής, τα σωζόμενα λείψανα είναι ελάχιστα. Στα χρόνια της μακεδονικής κυριαρχίας η Ολοσσών δεν διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο, καθώς δεν βρισκόταν στον κύριο οδικό άξονα από τη Θεσσαλία για τη Μακεδονία, όπως η περραιβική Τριπολίτιδα (Άζωρος, Δολίχη, Πύθιο). Η ακρόπολη της τοποθετείται στον λόφο όπου είναι κτισμένη η Μονή της Παναγίας Ολυμπιώτισσας. Στη συνοικία Βαρούσι, στη δεξιά όχθη του Ελασσονίτικου, εντοπίζεται η κάτω πόλη και στην αριστερή όχθη απλώνονται τα νεκροταφεία από τα οποία ανασκάφηκαν τάφοι της Εποχής του Σιδήρου. Βλ. Ντάσιος 2012, 219.

5. Οι μελετητές θεωρούν ότι η Φάλαννα, η οποία έλαβε το όνομά της από τη νύμφη Φάλαννα, ταυτίζεται, χωρίς ομοφωνία, με τη θέση Καστρί του Αμπελώνα, όπου σώζονται εκτεταμένα λείψανα και διασπορά από αρχαία πόλη. Η πόλη άκμασε τον 5ο και 4ο αι. π.Χ., έκοψε δικά της νομίσματα και ανέπτυξε σχολή καλλιτεχνίας, τα γλυπτά της οποίας εκτίθενται στα μουσεία της Λάρισας και του Βόλου. Βλ. Ντάσιος 2012, 217.

6. Hansen-Nielsen 2004, 689-90, 721-7. Ντάσιος 2012, 219.

7. Οι Α. Τζαφάλιας- Α. Ζαούρη (1999, 145, 147) ταυτίζουν την ομηρική Ηλώνη με τη σημερινή θέση του Αργυροπουλίου Τυρνάβου.

8. *Ιλιάδα*, Β', 738-740: «Οἳ δ' Ἀργιοσαν ἔχον καὶ Γυρτώνην ἐνέμοντο, / Ὅρθην Ἡλώνην τε πόλιν τ' Ὀλοοσσόνα λευκὴν, / τῶν αὖθ' ἡγεμόνευε μενεπτόλεμος Πολυπόιτης».

9. Στράβων, Θ, 5, 19: «Ὅρθην δέ τινες τὴν ἀκρόπολιν τῶν Φαλανναίων εἰρήκασιν».

10. Κατά τον α' βαλκανικό πόλεμο (1912) οι Οθωμανοί είχαν επιλέξει την εκ φύσεως οχυρή θέση των Στενών του Σαρανταπόρου, με σκοπό την απόφραξη των κατευθύνσεων Ελασσόνα-Σέρβια και Δεσκάτη-Λαζαράδες-Σέρβια και την απαγόρευση της προελάσεως του ελληνικού

Η έρευνα έχει αποκαλύψει, έως ένα βαθμό, την οργάνωση της κοινωνίας των Περγραιβών. Οφείλουμε να αντιληφθούμε την κοινωνία αυτή ως ένα υποσύστημα¹¹ το οποίο λειτουργούσε στο σύστημα των Θεσσαλών και των Μακεδόνων, τα οποία με τη σειρά τους λειτουργούσαν στο ευρύτερο αρχαίο ελληνικό σύστημα.

Ήδη από τον ομηρικό κατάλογο των νεών στον οποίο, μεταξύ άλλων, γίνεται αναφορά και στο έδαφος των Περγραιβών, σηματοδοτείται η αφετηρία των προβληματισμών για την ιστορία της αρχαίας Θεσσαλίας.¹² Κατά τον 7ο αι. π.Χ., δημιουργήθηκαν αυτόνομες διοικητικές ενότητες με μικρότερη χωροταξική δικαιοδοσία. Οι αριστοκρατικές οικογένειες κατείχαν μεγάλες εκτάσεις γης και στρατιωτικές δυνάμεις με βάση το περίφημο θεσσαλικό ιππικό,¹³ το οποίο ήταν ιδιαίτερα ξακουστό στον ελληνικό κόσμο.¹⁴ Οι Θεσσαλοί έλεγχαν τους Περγραιβούς και άλλα φύλα, από τον 6ο αι. π.Χ. έως την εποχή της βασιλείας του Φιλίππου Β'.¹⁵ Στο τέλος του 6ου αι. π.Χ. ο κυ-

στρατού προς τα βόρεια. Η γρήγορη και νικηφόρα έκβαση της μάχης του Σαρανταπόρου τόνωσε το ηθικό του στρατού και άνοιξε τις πύλες για την απελευθέρωση της Δυτικής και της Κεντρικής Μακεδονίας. Για τη μάχη του Σαρανταπόρου, βλ. Κομήτης 2013, 7-63.

11. Η διαδικαστική αρχαιολογία εστιάζει στους λόγους που προέκυψαν οι διαδικασίες μεταβολής ενός αρχαίου πολιτισμού, συμπεριλαμβάνοντας και στοιχεία άλλων θεωριών. Δίνοντας λιγότερη σημασία στα τεχνουργήματα, θεωρεί τον πολιτισμό ως ένα σύστημα διαιρεμένο σε υποσυστήματα, όπως, π.χ., το κοινωνικό, της επιβίωσης, των επικοινωνιών, της μεταλλουργίας, το τεχνολογικό, του εξωτερικού εμπορίου και του πληθυσμού. Δίνει έμφαση στην αλληλεπίδραση των υποσυστημάτων, καθώς από αυτήν επέρχεται η ανάπτυξη και η μεταβολή ενός πολιτισμού. Βλ. Renfrew 2001, 38-39, 498-499.

12. Στον ομηρικό κατάλογο των νεών αναφέρονται 9 βασίλεια και οι ηγεμόνες τους, τα οποία κατέλαβαν την έκταση της μετέπειτα Θεσσαλίας, καθώς και το έδαφος των περιόικων λαών (Περγραιβών κ.ά.) και έτσι σηματοδοτείται η αφετηρία των προβληματισμών για την ιστορία της αρχαίας Θεσσαλίας. Κατά τον Θουκυδίδη, οι Θεσσαλοί ανάγκασαν τους Βοιωτούς να μεταναστεύσουν νοτιότερα, στη Βοιωτία των ιστορικών χρόνων, 60 χρόνια μετά τα Τρωικά. Ο χρόνος της άφιξης των Θεσσαλών στη θεσσαλική πεδιάδα προσδιορίζεται στα τέλη του 8ου ή στις αρχές του 7ου αι. π.Χ. Βλ. Κραβαρίτου 2012, 26-27.

13. Κραβαρίτου 2012, 28.

14. Κατά τον 7ο αι. π.Χ., η οικιστική πραγματικότητα των ομηρικών βασιλείων μεταβλήθηκε με τη δημιουργία αυτόνομων διοικητικών ενότητων με μικρότερη χωροταξική δικαιοδοσία. Οι αυτοδύναμες θεσσαλικές πόλεις αποτελούσαν τις έδρες των θεσσαλικών αριστοκρατικών οικογενειών, με μεγάλες εκτάσεις γης και στρατιωτικές δυνάμεις, με βάση το περίφημο θεσσαλικό ιππικό, που ήταν ιδιαίτερα ξακουστό στον ελληνικό κόσμο. Βλ. Mosse 2009, 339.

15. Υποστηρίχθηκε ότι από τον 6ο αι. π.Χ. έως την εποχή του Φιλίππου Β', οι Θεσσαλοί έλεγχαν και τους κατοίκους των γειτονικών περιόικων περιοχών, δηλαδή τους Περγραιβούς, Μάγνητες, Αχαιούς Φθιώτες, Δόλοπες, Αιινίανες, Μαλιείς και Οιταίους. Πολλές περιόικες περιοχές διέθεταν αυτονομία, διότι αναφέρονται συνήθως από τους αρχαίους συγγραφείς ως ανεξάρτητα έθνη, κόβουν δικά τους νομίσματα και αναφέρονται στους πρώιμους καταλόγους τής

ρίως θεσσαλικός χώρος οργανώθηκε διοικητικά σε 4 Τετράδες: την Πελασγιώτιδα, τη Θεσσαλιώτιδα, την Εστιαιώτιδα και τη Φθιώτιδα,¹⁶ οι οποίες έπαψαν να υπάρχουν, πιθανόν στα μέσα του 4ου αι. π.Χ.¹⁷ Ο όρος *Θεσσαλία* προσδιόριζε γεωγραφικά είτε την περιοχή που περιλάμβανε τις 4 Τετράδες είτε συμπεριλάμβανε και τις περιόικες περιοχές, μεταξύ των οποίων και την Περραιβία.¹⁸ Οι Περραιβοί, μαζί με άλλα φύλα, συμμετείχαν και στην Αμφικτιονία της Κεντρικής Ελλάδας.¹⁹

Η κοινωνία των Περραιβών, λοιπόν, δεν μπορεί να προσληφθεί ως μοναδική οντότητα αποκομμένη από την κοινωνία του συνόλου των ευρύτερων κοινωνικών συνόλων. Η τάση των ανθρώπων για αυτοδιοικητική οργάνωση και για επιβολή ελέγχου σε άλλες κοινωνικές ομάδες αποτελεί αμετάβλητο, στον χρόνο, στοιχείο των κοινωνιών.

γ. Οικονομία

Η οικονομία των αρχαίων Περραιβών, η οποία βασιζόταν στη χρήση νομίσματος²⁰ (όπως συμβαίνει μέχρι τις μέρες μας) θα σχετιζόταν με τη γεωγραφία, τις καιρικές συν-

Δελφικής Αμφικτιονίας. Βλ. Κραβαρίτου 2012, 29.

16. Στο τέλος, περίπου, του 6ου αι. π.Χ. ο θεσσαλικός χώρος οργανώθηκε διοικητικά σε 4 Τετράδες: στην Πελασγιώτιδα, Θεσσαλιώτιδα, Ιστιαιώτιδα και Φθιώτιδα, οι οποίες αποτέλεσαν τη βάση της πολιτικής και στρατιωτικής οργάνωσης της Θεσσαλίας κατά τους επόμενους αιώνες. Ο Αριστοτέλης αποδίδει τη συγκεκριμένη διευθέτηση, στον Αλέυα τον Πυρρό, ένα μέλος της αριστοκρατικής οικογένειας των Αλευάδων της Λάρισας, αλλά το πρόσωπό του κινείται μεταξύ του μύθου και της Ιστορίας. Βλ. Κραβαρίτου 2012, 33· Mosse 2009, 339.

17. Οι Τετράδες έπαψαν να υπάρχουν, πιθανόν, όταν ο Φίλιππος Β' έθεσε υπό τον έλεγχο του τις πόλεις της Περραιβίας και της περραιβικής Τριπολίτιδας, οριστικοποιώντας το τέλος της κυριαρχίας της Θεσσαλίας στην Περραιβία. Βλ. Κραβαρίτου, 2012, 30.

18. Κραβαρίτου 2012, 32-33. Μία ενδιαφέρουσα, ακόμη, παρατήρηση αποτελεί εκείνη του Br. Helly, ο οποίος, στην προσπάθειά του να διασαφηνίσει τους όρους *Θεσσαλός* και *θεσσαλικός*, προσδιόρισε με τον όρο *Thessaloi* την πληθυσμιακή ομάδα των εισβολέων που ήλθε στη Θεσσαλία, κατά την υπομνημαϊκή περίοδο, και με τον όρο *Thessaliens* προσδιόρισε το σύνολο των κατοίκων της Θεσσαλίας, ανεξάρτητα από την καταγωγή τους, με ιδιαίτερη αναφορά στους Περραιβούς, Αινιάνες κλπ. Βλ. Κραβαρίτου 2012, 33.

19. Οι Περραιβοί, Αιάνες, Αχαιοί, Ίωνες, Λοκροί, Μαλλιεῖς, Μάγνητες, Φωκείς, Αχαιοί Φθιώτες, Βοιωτοί, Δόλοπες-Δωριεῖς και οι Θεσσαλοί συμμετείχαν στην Αμφικτιονία της Κεντρικής Ελλάδας, έχοντας δικαίωμα 2 ψήφων. Οι τελευταίοι, ωστόσο, κατά τον 6ο αι. π.Χ., επικρατούσαν στην επικυριαρχία του ιερού και της Αμφικτιονίας.

20. Ένα σημαντικό εύρημα των αρχαιολογικών ανασκαφών στην περιοχή της Τριπολίτιδας είναι ένα νόμισμα, το οποίο χρονολογείται στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. και απεικονίζει στη μία όψη τριποδικό λέβητα με την επιγραφή *Τριπολιτάν* και στην άλλη όψη κεφαλή δαφνοστεφανομένου Απόλλωνα. Βλ. Εφορεία Αρχαιοτήτων Λάρισας [(διαδικτυακές πηγές). *Περραιβική Τρίπολις*, Υπουργείο Πολιτισμού, ΟΔΥΣΣΕΥΣ]. Στον εν λόγω ιστότοπο αναφέρεται λανθασμένα ότι στη μία όψη του νομίσματος απεικονίζεται τρίαίνα με την επιγραφή *Τριπολιτάν*. Για τις κοπές νομισμάτων στην Περραιβία, βλ. Ανώνυμος 2014, 141-147.

Εικ. 1. Άγαλμα του θεού Απόλλωνα, από το ιερό του στο Πύθιο της Περραιβίας (αντίγραφο ρωμαϊκών χρόνων). Στο στήριγμα του αγάλματος αναγράφεται το όνομα του γλύπτη: ΦΙΛΗΜΩΝ ΕΠΟΙΕΙ. (Η φωτογραφία είναι της Εφορείας Αρχαιοτήτων της Λάρισας).

θήκες και τις καλλιέργειες οι οποίες ευδοκμούσαν στην περιοχή. Ο πολιτισμός τους δεν σχετιζόταν με τη θάλασσα, για να βιοπορίζονται από αυτήν ψαρεύοντας ή για να αναπτύξουν θαλάσσιο εμπόριο. Η γεωγραφία είναι η ίδια με τη σημερινή και η γη θα παρήγαγε παρόμοιες σοδειές με τις σημερινές. Η ανάπτυξη της κτηνοτροφίας ακόμη θα ενδεικνυόταν στην περιοχή, όπως συμβαίνει και σήμερα.

Ενδεικτικά, κατά το έτος 1570, όπως προκύπτει από τα οθωμανικά αρχεία, βάσει του φορολογικού καταστίχου T.D. 695, ο κορμός της οικονομίας της Δολίχης (χωριό κοντά στη θέση της αρχαίας περραιβικής Δολίχης) ήταν η υψηλή παραγωγή σιταριού, η οποία δείχνει και την ευφορία των εδαφών της περιοχής. Αντιθέτως, η κτηνοτροφία περιλάμβανε μόνο 1.970 ζώα, κατά μέσον όρο 10 πρόβατα το νοικοκυριό. Η παραγωγή κρασιού, ωστόσο, ήταν υψηλή αγγίζοντας τα 494 λίτρα για κάθε νοικοκυριό. Ακόμη, υπήρχε μία αξιόλογη παραγωγή κανναβιού για σχοινοποιία, 8.560 δεμάτια το χρόνο ή 43 δεμάτια για κάθε νοικοκυριό.²¹

δ. Συλλογική Νοοτροπία

Η συλλογική, δηλαδή η κοινή, νοοτροπία, η οποία συμβάλλει στη διαμόρφωση του πολιτισμού, περιλαμβάνει επιλογές, προκαταλήψεις και τάσεις της κοινωνίας οι οποίες είναι άμεσα συνυφασμένες με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις.

Οι αξίες ατόμων, κοινωνικών ομάδων και ολόκληρων κοινοτήτων βρίσκουν τόπο στους μύθους, οι οποίοι μεταδίδονται από αφηγητή σε αφηγητή και συχνά από γενιά σε γενιά²² και αποτελούν τμήμα της ιστορικής πορείας και της ιδιαιτερότητας κάθε τόπου και κοινωνίας.

Επιλογές, προκαταλήψεις και τάσεις των Περραιβών, λοιπόν, αντανακλώνται στα στοιχεία της μυθολογίας, όπως παραδόθηκαν από την Αρχαιότητα. Η Περραιβία θα εντοπιστεί στον ομηρικό ύμνο προς τον Απόλλωνα,²³ στα ορφικά κείμενα, όταν ο μάντης Μόψος κατέφθασε από τον Τίταρον²⁴ για να συμμετάσχει στην Αργοναυτική εκστρατεία,²⁵ στον Άζωρο ως κυβερνήτη της Αργούς,²⁶ ο οποίος πιθανόν σχετίζεται με

21. Kiel 2014, 3-16.

22. Buxton 2004, 18.

23. Στον ομηρικό ύμνο προς τον Απόλλωνα, το ταξίδι του θεού περιλαμβάνει και τη χώρα των Περραιβών: «(...) Πρώτα λοιπόν στην Πιερία κατέβηκες από τον Όλυμπο / προσπέρασες τον Λέκτο τον αμμονδερό και τους Αινιάνες / μέσ' απ' τους Περραιβούς κι αμέσως έφτασες στην Ιωλκό (...)». Βλ. *Ομηρικοί Ύμνοι*, κείμενο, μετάφραση, σχόλια Δ. Π. Παπαδίτσας -Ελένη Λαδιά, βιβλιοπωλείο της «Εστίας» Αθήνα 1997, 51.

24. Ο Τιταρήσιος, με μήκος 70 χλμ., είναι ένας από τους παραποτάμους του Πηνειού. Πηγάζει από τις δυτικές κλιτύς του Ολύμπου, κατευθύνεται δυτικά, νοτιοδυτικά και εκβάλλει στον Πηνειό. Κατά τον Όμηρο, οι Περραιβοί και οι Αινιάνες πότιζαν τους αγρούς τους με τα νερά του.

25. Ορφικά, *Αργοναυτικά* (127-129): «Κάστορα θ' ίππόδαμον Πολυδεύκεά τ' είσενόησα / και Μόψον Τιταρήθεν, δν Άμπυκι νυμφευθείσα / Χαονίην υπό φηγόν Άρηγονίς έξελόχευσε».

την Αζωρο της Περραιβίας,²⁷ στο κυνήγι του Καλυδώνιου Κάπρου, στο οποίο συμμετείχαν ο μάντης Μόψος και ο Λαπίθης Πειρίθους, οι οποίοι σχετίζονται άμεσα με την Περραιβία,²⁸ στον ίδιο τον Πειρίθου που εκδίωξε τους Περραιβούς στο ποτάμι προς τα μεσόγεια,²⁹ στην Κενταυρομαχία, όταν στον γάμο του Πειρίθου οι μεθυσμένοι Κένταυροι³⁰ όρμησαν στις παρευρισκόμενες γυναίκες,³¹ στην *Ιλιάδα*, όταν ο Πολυποίτης και ο Γουνέας από την Κύφο³² ηγήθηκαν των πολεμιστών από την Περραιβία, στους Περραιβούς και στους Αινιάνες, που κατοικούσαν στην κακοχεϊμωνα Δωδώνη και πότιζαν τους αγρούς τους από τον Τιταρήσιο,³³ και στην προσευχή του Αχιλλέα, ο

[Τον αλογολάτη Κάστορα και τον Πολυδεύκη γνώρισα και τον Μόψο από τον Τίταρο, τον οποίο η Αρηγονίδα γέννησε κάτω από μία βαλανιδιά της Χαονίας, αφού παντρεύτηκε τον Αμπυκα]. Η μετάφραση είναι από τις εκδόσεις Κάκτος.

26. Η Αζωρος αναφέρεται στον Ησύχιο (5ος αι. μ.Χ.), ως οίνος: «*Ἀζωρος ὁ εὐκρατος οἶνος, καὶ ὁ κυβερνήτης τῆς Ἀργοῦς*».

27. Η Αζωρος αναφέρεται, επίσης, και στο λεξικό της Σούδας (10ος αι. μ.Χ.): «*Ἀζωρος ὄνομα κύριον. σημαίνει δὲ καὶ τὸν εὐκρατον οἶνον*».

28. Στο κυνήγι του Καλυδώνιου Κάπρου συμμετείχαν ο μάντης Μόψος και ο Λαπίθης Πειρίθους οι οποίοι σχετίζονται άμεσα με την Περραιβία. Βλ. Οβίδιος (μετ. Ανδ. Παπαγεωργίου - Γεώρ. Παπαφωτίου), *Μεταμορφώσεις*, Αθήναι 1886, 142-164 Graves 1979, Β, 313-319.

29. Ο Στράβωνας (Θ, 5.19) αναφέρει ότι οι Λαπίθες ταπεινώσαν τους Περραιβούς και τούς εκδίωξαν στην Πίνδο, στα μέρη των Αθαμάνων και των Δολόπων: «*Οἱ μὲν οὖν Περραιβοὶ καταδυναστευθέντες ὑπὸ τῶν Λαπιθῶν εἰς τὴν ὄρεινὴν ἀπανέστησαν οἱ πλείους τὴν περὶ Πίνδον καὶ Ἀθαμᾶνας καὶ Δόλοπας, τὴν δὲ χώρα καὶ τοὺς ὑπολειφθέντας τῶν Περραιβῶν κατέσχον Λαρισαῖοι (...)*».

30. Οι Κένταυροι παραδίδονται ως απόγονοι του Ιξίωνα και συνεπώς συγγενεῖς των Λαπιθῶν. Όταν ο Ιξίονας κοιμήθηκε με το μεταμορφωμένο σε θεά Ἥρα σύννεφο, τη Νεφέλη, γεννήθηκε ο Κένταυρος, ο οποίος έσπειρε σε φοράδες της Μαγνησίας τους ιπποκενταύρους, επιφανέστερος των οποίων ήταν ο Χείρωνας. Βλ. Graves 1979, Β, 240.

31. Ο Πειρίθους, στον γάμο του με την Ιπποδάμεια, προσκάλεσε όλους τους ολύμπιους θεούς εκτός από τον Άρη και την Έριδα. Λόγω των πολλών προσκεκλημένων, τα ξαδέρφια του Κένταυροι κάθισαν σε μία σπηλιά. Επειδή δεν ήταν εξοικειωμένοι με το κρασί, μέθυσαν εύκολα και ο Ευρυτίωνας όρμησε στη νύφη, ακολουθούμενος και από τους υπόλοιπους Κενταύρους. Ακολούθησε μάχη και ο Πειρίθους, με σύμμαχο τον φίλο του Θησέα, έκοψε τα αφτιά και τη μύτη του Ευρυτίωνα. Έτσι άρχισε η μακροχρόνια έχθρα Λαπιθῶν και Κενταύρων, η οποία ήταν αποτέλεσμα μηχανορραφίας του Άρη και της Έριδας. Βλ. Διδώωρος, Δ, 70 Graves 1979, Β, 440-411.

32. Ο Ν. Γεωργιάδης (1880, 17), βασιζόμενος στον Στράβωνα, ταύτισε την κορυφή Αμάρμπεης των Καμβουνίων με το περραιβικό όρος Κύφος. Επέκρινε, μάλιστα, τον περιηγητή L. Heuzey, ο οποίος όρισε την Κύφο στην ανατολική πλευρά του Ολύμπου, καθώς και τον γεωγράφο Kiepert ο οποίος τοποθέτησε την Κύφο στην οροσειρά των Χασίων.

33. *Ιλιάδα* Β', 738-755: «*Οἳ δ' Ἀργισσαν ἔχον και Γυρτώνην ἐνέμοντο, / Ὅρθην, Ἠλώνην τε πόλιν τ' Ὀλοοσσόνα λευκήν, / τῶν αἰθ' ἡγεμόνευε μενεπτόλεμος Πολυποίτης / νιός Πειριθόιοι τὸν ἀθάνατος τέκετο Ζεύς (...)* / *Γουνεύς δ' ἐκ Κύφου ἦγε δύνω καὶ εἴκοσι νῆας / τῷ δ' Ἐνιῆνης*

οποίος επικαλείται τον Δία ως Πελασγικό που κατοικεί στην κατοχόμενη Δωδώνη, όπου γύρω ζουν οι προφύτες του, οι Σελλοί.³⁴

Η αρχαιολογική έρευνα έφερε στο φως δύο ανάγλυφα της Περραιβίας στα οποία απεικονίζεται η Απολλώνια Τριάδα των προστάτιδων θεοτήτων: Απολλωνα, Άρτεμης και Λητώς. Το πρώτο φέρει την επιγραφή «*Ἀπόλλωνι Πυθίῳ Ἀντιγόνα Ξενάρχου ἀνέθηκεν*» και το δεύτερο περιλαμβάνει μία σημαντική για την Περραιβία επιγραφή, στην οποία περιλαμβάνονται ονόματα πόλεων και αντιπροσώπων στη δελφική Αμφικτιονία.³⁵ Στο Πύθιο της Περραιβίας, στις παρυφές του Ολύμπου, όπου το σημερινό χωριό Πύθιο, βρισκόταν ο ιερός τόπος του Πυθίου Απολλωνα, του θεού τον οποίο σέβονταν όλοι οι Περραιβοί.³⁶

Στη Λογοτεχνία ακόμη, στην οποία οι αρχαίοι τραγικοί εμπνεύστηκαν από τη Μυθολογία και την Ιστορία, συναντούμε την Περραιβία στα θεατρικά έργα *Πειρίθου* του Κριτία³⁷ και *Πειρίθου* του Ευριπίδη, καθώς ο Πειρίθους ήταν ο πατέρας του ομηρικού ηγέτη της Ολοσσώνας Πολυποίτη,³⁸ στις *Ικέτιδες* του Αισχύλου, ο οποίος θα μας δώσει μία ρητή αναφορά στην Περραιβία,³⁹ και στους *Πέρσες*, όπου ο Αισχύλος θα αναφερθεί

ἔποντο μενεπτόλεμοί τε Περραιβοί / οἳ περὶ Δωδώνην δυσχεόμερον οἰκί' ἔθεντο / οἳ τ' ἄμφ' ἱμερτόν Τιταρησόν ἔργα νέμοντο (...).

34. *Ιλιάδα* Π, 233-235: «*Ζεῦ ἄνα, Δωδωναίε, Πελασγικέ, τηλόθι ναίων / Δωδώνης μεδέων δυσχεμέρον, ἄμφι δέ Σελλοί / σοί ναίονσ' ὑποφῆται ἀνιπτόποδες χαμαιεῦναι*». Κατά τον Ησύχιο «*Σελλήεις ποταμός Θεσπρωτίας ἀφ' οὗ καί τό ἔθνος Σελλοί*». Τους Σελλούς αναφέρει ως ἔθνος, στο σχετικό λήμμα της, και η Σούδα.

35. Μπάτζιου-Ευσταθίου, «*Η Κοιλιάδα των Τεμπών*», *Αρχαιολογία και Τέχνες*. Μέρος Β' 2012, www.archaiologia.gr.

36. Ρακατσάνης - Τζιαφάλιας 2004, 71.

37. Στον *Πειρίθου* του Κριτία, τον οποίον σώζονται μερικά αποσπάσματα, περιγράφεται η βίαιη τιμωρία του Ιξίονα, ενώ στον *Πειρίθου* του Ευριπίδη η πράξη του Ιξίονα περιγράφεται ως ιδιαίτερα αρνητική για τους Θεσσαλούς. Βλ. Ζαφειρόπουλος 2008, 157].

38. Στη Λογοτεχνία, με τον περραιβικό χώρο σχετίζονται έμμεσα τόσο ο *Πειρίθους* του Κριτία (460-403 π.Χ.), όσο και ο *Πειρίθους* του Ευριπίδη (485-406 π.Χ.), καθώς ο Πειρίθους ήταν ο πατέρας του ομηρικού ηγέτη της Ολοσσώνας Πολυποίτη. Ο παππούς του Πολυποίτη Ιξίονας, βασιλιάς των Λαπιθών, ήταν ο πρώτος δολοφόνος συγγενούς, καθώς και μέγιστος υβριστής, αφού επιχείρησε να ασελήσει στη θεά Ήρα. Ενώ ο Δίας τον εξάγνισε για τη δολοφονία του πεθερού του Ηιονέα, αυτός παρενοχλούσε τη γυναίκα του Ήρα. Από την ένωσή του με το σύννεφο (Νεφέλη) γεννήθηκε ο πρώτος Κένταυρος. Ο Ιξίονας στη μεταθανάτια ζωή του θα τοποθετούνταν σε έναν τροχό ο οποίος θα γύριζε αιωνίως στον αέρα. Προβάλλονται έτσι οι συμπεριφορές των ανθρώπων που εξοργίζουν τους θεούς και σχετίζονται με την προσβολή των θεών. Βλ. Buxton 2005, 89· Graves 1 979, τ. Β, 240.

39. Ο Αισχύλος, στις *Ικέτιδες* (στ. 250-259), θα μας δώσει μία ρητή αναφορά στην Περραιβία, μέσω του βασιλιά Πελασγού του Άργους, όταν συστήθηκε στον Χορό και επέδειξε τη μεγάλη επικράτειά του στη Θεσσαλία: *τοῦ γηγενοῦς γάρ εἰμ' ἐγὼ Παλαίχθονος Ἰνις Πελασγός, τῆσδε γῆς ἀρχηγέτης. ἐμοῦ δ' ἄνακτος εὐλόγως ἐπώνυμον γένος Πελασγῶν τήνδε καρπούται χθόνα. καί πάσαν αἰαν, ἧς δι' ἄγνός ἔρχεται Στυμῶν, τό πρὸς δύνοντος ἡλίου, κρατῶ. ὀρίζομαι δέ*

Εικ. 2. Αρχαιολογικός χώρος του Πυθίου της Ελασσόνας.
 (Από τα δεξιά της εικόνας προς τα αριστερά): Ο ναός του Ποσειδώνα Πατρώου,
 του Απόλλωνα Πυθίου και της Αρτέμιδας της ρωμαϊκής περιόδου.
 (Η φωτογραφία είναι της Εφορείας Αρχαιοτήτων της Λάρισας).

Εικ. 3. Μέρος των τειχών της Αζώρου. (Η φωτογραφία είναι του Ευ. Τσακνάκη).

στον περσικό στρατό, ο οποίος, μετά την ήττα του, κατέφυγε στη Θεσσαλία⁴⁰ και στην Περραιβία, επειδή είχαν μηδίσει.

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι στην ελληνική μυθολογία περιλαμβάνεται και η Περραιβία ως ένα υποσύστημα στο ευρύτερο ελληνικό σύστημα, το οποίο υποδηλώνει τάσεις και προκαταλήψεις της κοινωνίας. Η μυθολογία αντανακλά, ως ένα βαθμό, τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των αρχαίων Ελλήνων, ενώ επιπλέον στοιχεία της θρησκείας των Περραιβίων έχουν έλθει στο φως από την αρχαιολογική σκαπάνη. Εξάλλου, είναι πάγια η ανάγκη του ανθρώπου να πιστεύει στο Υπέρτατο Ον, ασχέτως πώς η κάθε κοινωνία το κατονομάζει και το ορίζει.

ε. Ιστορικά στοιχεία, υποκειμενικότητα, επιλεκτική παράδοση, δομή της αίσθησης

Ο κάθε ιστορικός δεν μπορεί να ξεφύγει απόλυτα από την εποχή και το περιβάλλον όπου ζει, μολοντί έχει την υποχρέωση να ελαχιστοποιεί την απόσταση μεταξύ παρελθόντος και παρόντος και να μην περιορίζεται μόνο στην προσωπική ερμηνεία ή να αγγίζει τα όρια της προπαγάνδας.⁴¹ Το στοιχείο της υποκειμενικότητας, δηλαδή, των συγγραφέων ενυπάρχει, έως ένα βαθμό, στις ιστορικές μαρτυρίες για την Περραιβία. Κάθε γενιά, ακόμη, επιλέγει ή απορρίπτει τα στοιχεία των προηγούμενων γενεών, προκειμένου να συνθέσει μία νέα εικόνα για τον πολιτισμό της. Ασφαλώς, λόγω αυτής της επιλεκτικής παράδοσης, όπως την όρισε ο Williams, μπορούν να απορριφθούν αξιόλογα στοιχεία του βιωμένου πολιτισμού ή να προστεθούν στοιχεία μη ανταποκρινόμενα απολύτως στην πραγματικότητα.⁴² Επιπλέον οι άνθρωποι, σε κάθε περίοδο και σε κάθε κοινωνία, έχουν μία κοινή ιδιαίτερη αίσθηση της ζωής (Δομή της Αίσθησης) την οποία, βέβαια, δεν μπορούμε να συλλάβουμε στο ακέραιο, επειδή διαφέρει από γενιά σε γενιά, όσο και αν διαιωνίζεται το ίδιο πολιτισμικό μοντέλο.⁴³ Αρκεί να αναλογιστούμε ότι είναι αδύνατο ακόμη να συλλάβουμε τη βιωμένη αίσθηση των ανθρώπων μόλις 2-3 γενιές πριν από εμάς.

Οι Περραιβοί, λοιπόν, θα αναφερθούν από τον Ηρόδοτο, στην εκστρατεία του 480 π.Χ. των Ελλήνων κατά των Περσών,⁴⁴ καθώς και οι Περραιβοί είχαν παραδώ-

τήν τε Περραιβίων χθόνα, Πίνδου τε τὰπέκεινα, Παιόνων πέλας, ὅρη τε Δωδωναῖα. συντέμνει δ' ὄρος ὕγρας θαλάσσης: τῶνδε τὰπὶ τάδε κρατῶ».

40. Ζαφειρόπουλος 2008, 157.

41. Marwick 1985, 11, 44-46.

42. Williams 1993, 148, 151.

43. Williams 1993, 137-147.

44. Οι Περραιβοί αναφέρονται από τον Ηρόδοτο κατά την εκστρατεία του 480 π.Χ. στο πλαίσιο του β' μηδικού πολέμου, όταν ο Ξέρξης δεν συνάντησε καμία δυσκολία στη Θεσσαλία, προκειμένου να κατέλθει στις Θερμοπύλες για να αντιμετωπίσει, τελικά, τους 300 Σπαρτιάτες του Λεωνίδα. Στρατοπεδεύοντας στη Θέρμη πληροφορήθηκε πως από το στενό, μεταξύ Ολύμπου και Όσσας, ρέει ο Πηνειός. Σκόπευε, μέσω του πάνω δρόμου από εκείνο το στενό, να φθάσει από τη Μακεδονία στη χώρα των Περραιβίων. Βλ. Βλάχος 2000, 178.

σει γῆν καὶ ὕδωρ στους Πέρσες.⁴⁵ Και ο Θουκυδίδης αναφέρει, επίσης, την Περραιβία.⁴⁶ Οι Περραιβοὶ αναφέρονται στο πλαίσιο της Αιτωλικῆς Συμπολιτείας (3ος αι. π.Χ.), όταν οι Αιτωλοὶ κατάφεραν να συμπεριλάβουν στον πολιτικό τους μηχανισμό τις περιοχές της Περραιβίας.⁴⁷ Ο Τίτος Λίβιος την αναφέρει στους μακεδονικούς πο-

45. Οι Θεσσαλοὶ, το 481 π.Χ., μολονότι είχαν συνάψει συμμαχία με τους Αθηναίους, τους Σπαρτιάτες, τους Βοιωτοὺς και τους Εὐβοεῖς για την αντιμετώπιση του περσικού στρατού, τελικά «ἐμῆδισαν» (βλ. Mosse 2009, 240). Όταν ο Ξέρξης έστειλε τους κήρυκες στην Ελλάδα για να ζητήσουν υποταγή, μεταξύ εκείνων που έδωσαν γῆν καὶ ὕδωρ στους Πέρσες ήταν και οι Περραιβοὶ (Ηρόδοτος Ζ, 131-132): «ὁ μὲν δὴ περὶ Πιερίην διέτριβε ἡμέρας συχνάς· τό γάρ δὴ ὄρος το Μακεδονικόν ἔκειρε τῆς στρατιῆς τριτημορίς, ἵνα ταύτῃ διεξίῃ ἅπανα ἡ στρατιὴ ἐς Περσῶν· οἱ δὲ δὴ κήρυκες οἱ ἀποπεμφθέντες ἐς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ γῆς αἴτησιν ἀπικατο οἱ μὲν κοινοί, οἱ δὲ φέροντες γῆν τε καὶ ὕδωρ. τῶν δὲ δόντων ταῦτα ἐγένοντο οἶδε, Θεσσαλοί, Δόλοπες, Ἐνιῆνες, Περσῶν, Λοκροί, Μάγνητες, Μηλιεῖς Ἀχαιοὶ οἱ Φθιώται καὶ Θηβαῖοι καὶ οἱ ἄλλοι Βοιωτοὶ πλὴν Θεσπιέων τε καὶ Πλαταιέων».

46. Η Περραιβία και οι Περραιβοὶ αναφέρονται και από τον Θουκυδίδη (Δ, 78). Κατά τη διάρκεια του πελοποννησιακού πολέμου (431-404 π.Χ.), ο Σπαρτιάτης Βρασιδᾶς εξεστράτευσε στη Μακεδονία, προκειμένου να ενισχύσει τον σύμμαχό του Περδίκκα Β΄ της Μακεδονίας. Ο Βρασιδᾶς ξεκίνησε από τη Μελιταία, πέρασε από τη Φάρσαλο και το Φάκιον και από εκεί κατευθύνθηκε προς την Περραιβία, όπου τον αποχαιρέτησαν οι Θεσσαλοὶ που τον συνόδευαν, ενώ οι Περραιβοὶ, οι οποίοι ήταν υπήκοοι των Θεσσαλῶν, τον συνόδευαν με ασφάλεια μέχρι το Δίον, που εξουσίαζε ο Περδίκκας: «καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐς Περραιβίαν. ἀπὸ δὲ τούτου ἤδη οἱ μὲν τῶν Θεσσαλῶν ἄγωγοί πάλιν ἀπῆλθον, οἱ δὲ Περραιβοὶ αὐτόν, ὑπήκοοι ὄντες Θεσσαλῶν, κατέστησαν ἐς Δίον τῆς Περδίκκου ἀρχῆς, ὃ ὑπὸ τῷ Ὀλύμπῳ Μακεδονίας πρός». Ἦδη, στα τέλη του 5ου αι. π.Χ., ορισμένες θεσσαλικές πόλεις αποτέλεσαν πεδία πολιτικῶν συγκρούσεων, καταλήγοντας στη χειραφέτηση των Πενεστών, οι οποίοι ήταν υποτελεῖς των Θεσσαλῶν. Η χειραφέτησή τους αποτελεί απόδειξη της αυξημένης σημασίας την οποία απέκτησε το οπλιτικό πεζικό από τον 4ο α. π.Χ. και μετά. Βλ. Mosse 2009, 339, 281.

47. Κατά τον 3ο αι. π.Χ. σημειώθηκε η μεγάλη ακμή της Αιτωλικῆς Συμπολιτείας, η οποία σταδιακά επεκτάθηκε στον θεσσαλικό χώρο. Από το 279 π.Χ. η αιτωλική παρουσία ισχυροποιήθηκε στους Δελφούς. Οι Θεσσαλοὶ, κατά τον 4ο αι. π.Χ., είχαν τον πρώτο λόγο στην Αμφικτιονία, κατέχοντας τον μεγαλύτερο αριθμό των εδρῶν, ὡπως προκύπτει από τη μελέτη των καταλόγων της δελφικῆς Αμφικτιονίας. Οι Αιτωλοὶ κατάφεραν να συμπεριλάβουν στον πολιτικό τους μηχανισμό την Περραιβία, τη Θεσσαλιώτιδα, την Εστιαιώτιδα και το ανατολικό τμήμα της Αχαΐας Φθιώτιδας, κατά τη διάρκεια του Δημητριάδικου και του Συμμαχικού πολέμου, 239-229 π.Χ. και 220-217 π.Χ. αντίστοιχα. Το 229 π.Χ. οι Αιτωλοὶ πήραν την έδρα των Περραιβίων στο Αμφικτιονικό Συνέδριο. Το 206 π.Χ. ο Φίλιππος Ε΄ συνέβαλε στην απώλεια των εδαφῶν της Αιτωλικῆς Συμπολιτείας, της Εστιαιώτιδας, της Θεσσαλιώτιδας και της Περραιβίας. Από αναφορές του Πολυβίου, του Τίτου Λιβίου και από επιγραφές φαίνεται ότι την περίοδο της μετάβασης από τον 3ο στον 2ο αι. π.Χ. οι περιοχές από τον Ὀλυμπο ἔως τον Κορινθιακό Κόλπο (συμπεριλαμβανομένης της Περραιβίας), εκτός από τις περιοχές της Ανατολικῆς Θεσσαλίας, της Μαγνησίας και της Πελασγιώτιδας, αποτελούσαν τμήμα της «Μεγάλῃς Αιτωλίας». Βλ. Τσαγκάρη 2004, 227-229.

λέμους,⁴⁸ με την επίθεση 3.000 Αιτωλών στις πόλεις Μάλλοια, Χυρετίες και στις πόλεις της Τριπολίτιδας⁴⁹ και ο Πλούταρχος στην «απελευθέρωση» των Περραιβών από τους Ρωμαίους.⁵⁰ Κατά τον γ' μακεδονικό πόλεμο (171-168 π.Χ.) αναφέρεται η Περραιβία

48. Κατά τη διάρκεια του α' μακεδονικού πολέμου (215-205 π.Χ.), οι Ρωμαίοι σύναψαν συμμαχία με τους Αιτωλούς επειδή χρειάζονταν στρατό για να αντιμετωπίσουν τον στρατό του Φιλίππου Ε' (211 π.Χ.) (βλ. Mackay 2007, 108). Με τη λήξη του πολέμου συνομολογήθηκε η ειρήνη της Φοινίκης, μετά τη σύναψη ξεχωριστής ειρήνης μεταξύ των Αιτωλών και του Φιλίππου Ε', η οποία όμως δεν είχε διάρκεια, λόγω της νέας κήρυξης πολέμου των πρώτων στη Μακεδονία, το 199 π.Χ. Βλ. Walbank 1999, 328· Mackay 2007, 110.

49. Ο Τίτος Λίβιος, αναφερόμενος στον β' μακεδονικό πόλεμο (200-197 π.Χ.) αναφέρει ότι οι Αιτωλοί, σύμμαχοι των Ρωμαίων, «εξαιτίας της έλλειψης λείας [στο Κερκίνιο, στην περιοχή της Αγιάς] έφυγαν από εκεί και στράφηκαν στην Περραιβία. Εκεί καταλαμβάνουν με τη βία τις Χυρετίες και τις λεηλατούν με βάρβαρο τρόπο. Οι κάτοικοι της Μάλλοιας παραδίδονται με τη θέλησή τους και γίνονται δεκτοί στη συμμαχία» (βλ. Τίτος Λίβιος, 31, 41. Η μετάφραση είναι του Δημ. Σακελλάρη, στον 47ο τόμο του *Θεσσαλικού Ημερολογίου*). Το 198 π.Χ. ο ύπατος στρατηγός των Ρωμαίων Τίτος Φλαμίνιος, στις διαπραγματεύσεις του με τον Φίλιππο Ε', απαίτησε την εκκένωση της Ελλάδας και της Θεσσαλίας, η οποία αποτελούσε τμήμα της Μακεδονίας, για 150 χρόνια (βλ. Mackay 2007, 111). Ο Τίτος Λίβιος, στην περιγραφή των κινήσεων του μακεδονικού στρατού, αναφέρεται στην Περραιβία και στην Τριπολίτιδα. Οι Μακεδόνες, μετά την Ελμιώτιδα, πέρασαν τα όρη Καμβούνια (Cambunian) από ένα στενό πέρασμα και κατήλθαν στην περιοχή της Τριπολίτιδας, με τις πόλεις Αζωρο, Πύθιο και Δολίχη. Οι πόλεις αυτές, αρχικά, δίστασαν να πάρουν το μέρος των Μακεδόνων, επειδή είχαν δώσει ομήρους στους Λαρισαίους. Τελικά, όμως, υπέκνυσαν στους εκβιασμούς των Μακεδόνων, καθώς αντιμετώπιστηκαν από τους τελευταίους με εξαιρετική ευγένεια. Οι Περραιβοί ακολούθησαν «το παράδειγμά τους» και δέχτηκαν την πρώτη προσέγγιση των Μακεδόνων, χωρίς δισταγμό. Αναφέρεται, ακόμη, στο ρωμαϊκό συμβούλιο κατά το οποίο οι Ρωμαίοι εξέτασαν τα περάσματα από την Περραιβία προς τη Μακεδονία. Κατασκήνωσαν, λοιπόν, στον χώρο της Περραιβίας, μεταξύ της Αζώρου και της Δολίχης, μέχρι που αποφάσισαν να φυλάξουν τη στενή διάβαση της Βολουστάνας (Σαρανταπόρου) και άλλων περιοχών (Lapathus, Phila). Για τα γεγονότα του 3ου μακεδονικού πολέμου στη Θεσσαλία, βλ. Τίτος Λίβιος (μετ. Δημ. Σακελλάρης), «Ιστορία: 44ο βιβλίο. Η Θεσσαλία στον 3ο μακεδονικό πόλεμο. Οι επιχειρήσεις του έτους 169 π.Χ.», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 46 (2004) 311-318.

50. Ο Πλούταρχος (*Τίτος Φλαμίνιος*, 10, 4-6) αναφέρει ότι ο Φλαμίνιος, μετά τη μάχη στις Κυνός Κεφαλές της Θεσσαλίας (197 π.Χ.) και την ήττα του Φιλίππου Ε', διακήρυξε την «ελευθερία» των Ελλήνων. Στα Ίσθμια, λοιπόν, στο στάδιο της Κορίνθου το 196 π.Χ., όπου πλήθος ανθρώπων παρακολούθησε τους γυμνικούς αγώνες, ο Φλαμίνιος διακήρυξε πως «αφήνει ελεύθερους», χωρίς φρουρές και χωρίς φόρους τους Κορινθίους, Φωκείς, Λοκρούς, Ευβοείς, Αχαιοὺς Φθιώτες, Μάγνητες, Θεσσαλούς και τους Περραιβούς, να ζουν με τους πατέριους νόμους τους. Βέβαια, οι Έλληνες θεώρησαν ότι θα είναι ελεύθεροι και βάσει της αντίληψής τους για την ελευθερία θα επέστρεφαν στην παλιά τους συνήθεια να συγκρούονται μεταξύ τους. Όμως, η «ελευθερία» που τους παραχωρήθηκε ήταν συνυφασμένη με την υποχρέωσή τους προς τους Ρωμαίους για τα προνόμια που τους παρασχέθηκαν, και με την υπακοή τους στον νέο

και οι πόλεις της Τριπολιτίδας, όταν οι Ρωμαίοι νίκησαν οριστικά τους Μακεδόνες στην Πύδνα (167 π.Χ.).⁵¹

Οι πόλεις της Περραιβίας υφίσταντο έως τον 3ο αι. μ.Χ.,⁵² και κατά τη χριστιανική

«πάτρωνα», στα ίδια πρότυπα με έναν υπόχρεο και ευγνώμονα ρωμαίο πελάτη (βλ. Mackay 2007, 113). Μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας των ελληνικών πόλεων από τον Φλαμινίνο, οι Μακεδόνες υποχώρησαν, η Θεσσαλία έγινε ανεξάρτητη και η Περραιβία αποτέλεσε την εποχή εκείνη αυτόνομο Κοινό. Βλ. Κραβαρίτου 2012, 31.

51. Στην έναρξη του γ' μακεδονικού πολέμου (171-168 π.Χ.) το σχέδιο των Ρωμαίων φαινόταν ακόμη ημιτελές. Είχε ληφθεί μόνο η απόφαση να βαδίσει ο στρατός στο Πύθιο. Από το στενό πέρασμα της Βολουστάνας (Σαρανταπόρου) ο ύπατος Ουστύλιος επιχείρησε να εισβάλει από την περραιβική Τριπολιτίδα στη Μακεδονία, κατά το πρώτο έτος του γ' μακεδονικού πολέμου. Ο διάδοχός του, όμως, Μάρκιος Φίλιππος δεν ακολούθησε τη συγκεκριμένη οδό ούτε και το στενό πέρασμα της Πέτρας, αν και το τελευταίο πιθανόν παρέμενε αφύλακτο από τη μακεδονική φρουρά. Οι Ρωμαίοι επέλεξαν να εισβάλουν στη Μακεδονία μέσω των Τεμπών, αφού πρώτα τα καταλάβουν. Το σχέδιό τους όμως εγκαταλείφθηκε. Οι Περραιβοί, οι οποίοι τελούσαν υπό την υπηρεσία των Ρωμαίων, κλήθηκαν στο πολεμικό συμβούλιο για να δώσουν τις απαραίτητες πληροφορίες, καθώς ήταν γνώστες του τόπου. Οι Ρωμαίοι έλαβαν πολλές εσφαλμένες αποφάσεις, σχετικά με τον τρόπο εισβολής τους στη Μακεδονία, και οι απόπειρές τους δεν θα είχαν αποτέλεσμα εάν οι θεοί, αναφέρει ο Πολύβιος (κατά τον Τίτο Λίβιο, 44, 2) «δεν είχαν αφαιρέσει τον νου από τον μωρό και παραπληγικό βασιλιά της Μακεδονίας Περσέα και δεν είχαν τρέψει τον πιο ανάξιο βασιλιά απ' όλους τους προηγούμενους ηγεμόνες της Μακεδονίας στις πιο καταστροφικές γι' αυτόν αποφάσεις». Η τραγικότερη κίνηση του Περσέα ήταν η απογύμνωση των στενών περασμάτων που κάλυπτε η μακεδονική φρουρά, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα επισιτισμού των ρωμαίων στρατιωτών από τη Θεσσαλία που είχαν εγκλωβιστεί στο εχθρικό έδαφος της Πιερίας και κινδύνευαν να λιμοκτονήσουν. Από το Πύθιο της Περραιβίας ο Μάρκιος Φίλιππος μετέφερε τα στρατεύματά του στο οροπέδιο της σημερινής Καρυάς ώστε να κατέλθει στη Μακεδονία, μέσω των Κανάλων και της Καλλιπεύκης. Αποτελεί δε παράδοξο το γεγονός ότι ο ύπατος δεν επέλεξε άλλα περάσματα του Ολύμπου προς την Πιερία τα οποία δεν θα επέφεραν αφενός μεγάλη ταλαιπωρία στον ρωμαϊκό στρατό και αφετέρου δεν θα τον εξέθεταν σε μεγάλο κίνδυνο. Το 168 π.Χ. ο ύπατος Αιμίλιος Παύλος αποφάσισε να εισβάλει στη Μακεδονία με κυκλική κίνηση από την Περραιβία προς τα στενά της Πέτρας, ώστε να επιτεθεί εκ των όπισθεν κατά του Περσέα, ο οποίος κατείχε το Δίον. Όμως, το στενό της Πέτρας είχε καταληφθεί από τις μακεδονικές δυνάμεις, οπότε ο ύπατος έπρεπε να ενεργήσει με ταχύτητα, μυστικότητα και να τους αιφνιδιάσει τη νύχτα. Αποφάσισε, λοιπόν, να αιφνιδιάσει τον μακεδονικό στρατό μέσω της συντομότερης οδού του Ηρακλείου (του σημερινού Πλαταμώνα) διά της Ζηλιάνας και ταχώς μετέβη την τρίτη ημέρα από την αναχώρησή του στο Πύθιο για την ανάπαυση του στρατεύματός του (βλ. Σωτηριάδης 1931, 5-10, 13). Στο Πύθιο το στράτευμα οδήγησε ο Νασικάς, ο γιος του Αιμιλίου Παύλου, και στη συνέχεια ο στρατός του ενώθηκε με εκείνον του πατέρα του. Τελικά, στην Πύδνα, το 168 π.Χ., ο Περσέας ηττήθηκε και οι Ρωμαίοι κατέλαβαν οριστικά ολόκληρη την Ελλάδα. Βλ. Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι*. *Αιμίλιος Παύλος - Τιμολέων*. Η μετάφραση είναι από τις εκδόσεις Κάκτος.

52. Σύμφωνα με τον F. Gschnitzer και βάσει των επιγραφικών μαρτυριών, οι πόλεις της Περ-

περίοδο. Ο Προκόπιος αναφέρει μόνο την Ολοσσόνα, την οποία μάλιστα δεν συγκαταλέγει στη Θεσσαλία.⁵³ Από τη σύγχρονη αρχαιολογική έρευνα ανακαλύφθηκε μικρό τείχος στην Ελασσόνα, το οποίο χτίστηκε την εποχή του Ιουστινιανού.⁵⁴

Κατά τους μεσοβυζαντινούς χρόνους η δυτική και βορειοδυτική Θεσσαλία, συμπεριλαμβανομένης και της περιοχής της Περραιβίας, ανήκε στην εν Ελλάδι Βλαχία. Όπως προκύπτει από το *Χρονικόν του Μορέως*, η περιοχή οροθετείτο από τον Όλυμπο, το σημερινό χωριό Κατάκαλη της Δεσκάτης και την οροσειρά της Πίνδου η οποία τη χώριζε από το Δεσποτάτο της Ηπείρου.⁵⁵

Δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε μέχρι ποιο βαθμό τα στοιχεία της Ιστορίας ενέχουν την υποκειμενικότητα των συγγραφέων, καθώς και μέχρι ποιο βαθμό οι ιστορικοί επηρεάστηκαν από τη δομή της αίσθησης και την επιλεκτική παράδοση.

Συζήτηση

Η γνώση για το παρελθόν του ανθρώπου είναι ελάχιστη, δεδομένου ότι ο χρόνος της ανθρώπινης ζωής στη γη, με την εξέλιξή της, ανέρχεται σε μερικές εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια, ενώ η ιστορία, στην οποία υπάρχουν έγγραφες πηγές, διαρκεί περίπου 5.000 χρόνια. Υπό το πρίσμα της μακράς διάρκειας του χρόνου, ο πολιτισμός των Περραιβίων, για τον οποίο έχουμε στη διάθεσή μας έγγραφες μαρτυρίες, βρίσκεται χρονικά κοντά στον δικό μας πολιτισμό, καθώς οι μεταβολές του έχουν συντελεστεί σε 2.500 χρόνια περίπου.

Η γεωγραφία, η κοινωνία, η οικονομία και η συλλογική νοοτροπία αποτελούν τις δομές του περραιβικού πολιτισμού, τον οποίο χαρακτηρίζουν και μεταβάλλονται με αργό ρυθμό. Μέσα από τις πενιχρές γραπτές ιστορικές και μυθολογικές μαρτυρίες, καθώς και μέσω της αρχαιολογικής έρευνας, δύναται η αρχαία Περραιβία, ως ένα βαθμό, να εξετασθεί βάσει αυτών των δομών.

Για την ιστορία των αρχαίων Περραιβίων θα πρέπει, αρχικά, να αποσαφηνίσουμε τον ίδιο τον όρο της Ιστορίας, ο οποίος φέρει δύο σημασίες: την ταύτιση της Ιστορίας με ολόκληρο το παρελθόν, καλύπτοντας το σύνολο των καταγεγραμμένων και μη γεγονότων, καθώς και την Ιστορία που παραδόθηκε μέσω των γραπτών πηγών του εκάστοτε ιστορικού. Γίνεται, άμεσα, αντιληπτό ότι είναι αδύνατο να ανασυσταθεί ολόκληρο το περραιβικό παρελθόν, όσες πηγές και αν είχαμε στη διάθεσή μας. Από τις λίγες, ωστόσο, ιστορικές πηγές που διαθέτουμε καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι ο πολιτισμός της Περραιβίας διαθλάται στη σύγχρονη ερμηνεία του.

Τα στοιχεία για την Περραιβία, που παραθέσαμε, παραδόθηκαν από τους αρχαίους ιστορικούς και μελετήθηκαν από τους επόμενους. Η υποκειμενικότητα των ιστο-

ραιβίας υφίσταντο έως τον 3ο αι. μ.Χ., ενώ περιελήφθησαν στην επικράτεια της Λάρισας την εποχή του Διοκλητιανού (284-305 μ.Χ.), που καθιέρωσε την επαρχία της Θεσσαλίας. Βλ. Δεριζιώτης - Κουγιουμτζόγλου 2004, 63.

53. Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων*, Δ, 3, 8.

54. Δεριζιώτης - Κουγιουμτζόγλου 2004, 64.

55. Βλαχάκη 2006, 489.

ρικών, αρχαίων και σύγχρονων, απομακρύνουν όλο και περισσότερο την εικόνα του πραγματικού πολιτισμού, ειδικά όταν επιχειρούν να προβούν σε ερμηνείες των πραγμάτων. Λόγω της επιλεκτικής παράδοσης των συγγραφέων, ακόμη, ενισχύεται η ίδια κατάσταση. Επιπλέον, η ελλιπής γνώση και η αδυναμία αντίληψης της βιωμένης κοινωνικής αίσθησης των ανθρώπων του παρελθόντος, προκαλούν την αδυναμία διατύπωσης των οποιωνδήποτε καθολικών συμπερασμάτων.

Βάσει των όσων αναφέραμε, μπορούμε να επιχειρήσουμε την ανασύνθεση του πολιτισμού των Περραιβών, αφού λάβουμε υπόψη μας ότι κυρίαρχο ον ήταν ο Άνθρωπος, ο οποίος, επηρεασμένος από τις γεωγραφικές ιδιαιτερότητες του τόπου όπου ζούσε, οργάνωσε την κοινωνία του σε συνάρτηση με τις κοινωνίες των άλλων, ανέπτυξε την οικονομία του και η συλλογική του νοοτροπία διαμορφώθηκε σε σχέση με τις άλλες κοινωνίες. Τα υλικά και πνευματικά επιτεύγματα των Περραιβών θα ήταν άμεσα συνυφασμένα με τις δομές της γεωγραφίας, της κοινωνίας, της οικονομίας και της συλλογικής νοοτροπίας, οι οποίες μεταβάλλονται αργά στον χρόνο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Braudel 2007	F. Braudel (μετ. Αρ. Αλεξιάκης), <i>Γραμματική των Πολιτισμών</i> , ΜΙΕΤ, Αθήνα 2007.
Buxton 2005	R. Buxton (μετ. Τ. Τυφλόπουλος), <i>Οι Ελληνικοί Μύθοι. Ένας ολοκληρωμένος οδηγός</i> , εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2005.
Graves 1979	R. Graves (μετ. Λ. Ζενάκος), <i>Οι Ελληνικοί Μύθοι</i> , «Πλειάς», Αθήνα 1979, τ. Α-Β.
Hansen - Nielsen 2004	M. Hansen - T. Nielsen, <i>An Inventory of Archaic and Classical Poleis</i> , Oxford University Press, Oxford 2004.
Kiel 2014	M. Kiel (μετ. Στ. Σδρόλια), «Πληθυσμός και παραγωγή επτά οικισμών της Ελασσόνας το 1570 κατά το φορολογικό κατάστιχο T.D. 695 (Βαλανίδα, Δολίχη, Δομένικο, Ευαγγελισμός, Πύθιο, Σνκιά και Τσαριτσάνη)», <i>Θεσσαλικό Ημερολόγιο</i> , 66 (2014) 3-16.
Mackay 2007	M. Mackay (μετ. Δ. Ζαννή), <i>Αρχαία Ρώμη. Στρατιωτική και Πολιτική Ιστορία</i> , εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 2007.
Marwick 1985	A. Marwick (μετ. Κ. Τρίγκου), <i>Εισαγωγή στην Ιστορία</i> , επιμ. Ε. Παπαγκίτα, Αθήνα 1985.
Mosse 2009	C. Mosse (μετ. Λ. Στεφάνου), <i>Επίτομη Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας (2.000-31 π.Χ.)</i> , εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 2009.
Renfrew - Bahn 2001	C. Renfrew - P. Bahn (μετ. Ι. Καραλή-Γιαννακοπούλου), <i>Αρχαιολογία. Θεωρίες, μεθοδολογία και πρακτικές εφαρμογές</i> , επιμ. Α. Καλλέγια, εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 2001.
Walbank 1999	F. Walbank (μετ. Τ. Δερβέρης), <i>Ο Ελληνιστικός Κόσμος</i> , επιμ. Λ. Μανωλόπουλος, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1999.
Williams 1994	R. Williams (μετ. Β. Αποστολίδου), <i>Κουλτούρα και Ιστορία</i> , εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1994.
Ανώνυμος 2014	Ανώνυμος (μετ. Αλέξης Γαλανούλης), «Αρχαία θεσσαλικά νομίσματα», <i>Θεσσαλικό Ημερολόγιο</i> , 65 (2014) 141-147.
Βλαχάκη 2009	Μ. Βλαχάκη, «Θησαυρός Νομισμάτων από το Πύθιο Ελασσό-

- νας», *Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης, Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας*, τ. Ι: Θεσσαλία, Βόλος 2006, Υπουργείο Πολιτισμού, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος 2009, II, 489-504.
- Βλάχος 2000 Α. Βλάχος, *Ηροδότου Ιστορίαι (Βιβλία ΣΤ' - Θ')*, τ. 3, «Ωκεανίδα», Αθήνα 2000.
- Γεωργιάδης 1880 Ν. Γεωργιάδης, *Θεσσαλία*, εν Αθήναις 1880.
- Δεριζιώτης-Κουγιουμτζόγλου 2004 Λ. Δεριζιώτης - Σπ. Κουγιουμτζόγλου, «Ανακαλύπτοντας την άγνωστον χριστιανικήν περραιβικήν Τρίπολιν», *Θωράκιον, Αφιέρωμα στη μνήμη του Παύλου Λαζαρίδη*, Υπουργείο Πολιτισμού, Αθήνα 2004, 63-74.
- Δεριζιώτης-Κουγιουμτζόγλου 2006 Λ. Δεριζιώτης - Σπ. Κουγιουμτζόγλου, «Χριστιανική Περραιβία. Τοπογραφικές και ανασκαφικές έρευνες», *Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης, Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας*, 2003», τ. Ι: Θεσσαλία. Υπουργείο Πολιτισμού, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος 2006, 389-401.
- Ζαφειρόπουλος 2008 Χ. Ζαφειρόπουλος, «Η γη του 'αλλόκοτον'. Η Θεσσαλία στην αθηναϊκή τραγωδία του 5ου αι. π.Χ.», *1ο Διεθνές Συνέδριο Ιστορίας και Πολιτισμού της Θεσσαλίας. Πρακτικά Συνεδρίου 9-11 Νοεμβρίου 2006*, Περιφέρεια Θεσσαλίας, Θεσσαλονίκη 2008, I, 153-159.
- Κομήτης 2013 Δ. Κομήτης «Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913», *Στρατιωτική Επιθεώρηση*, 1 (2013) 7-63.
- Κραβαρίτου 2012 Σ. Κραβαρίτου, «Εισαγωγή», στο *Αρχαίες Πόλεις Θεσσαλίας και περίοικων περιοχών*, Περιφερειακή Ένωση Δήμων Θεσσαλίας, Λάρισα 2012, 13-36.
- Ντάσιος 2012 Φ. Ντάσιος, «Περραιβία», στο *Αρχαίες Πόλεις Θεσσαλίας και περίοικων περιοχών*, Περιφερειακή Ένωση Δήμων Θεσσαλίας, Λάρισα 2012, 217-222.
- Ρακατσάνης - Τζιαφάλιας Κ. Ρακατσάνης - Α. Τζιαφάλιας, *Λατρείες και Ιερά στην Αρχαία Θεσσαλία. Περραιβία*. τ. Β', Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2004.
- Σωτηριάδης 1931 Γ. Σωτηριάδης, «Αι κινήσεις του ρωμαϊκού στρατού εν Περραιβία υπό τον ύπατον Μάρκιον Φίλιππον εν έτει 168 π.Χ.», *Ελληνικά*, 4 (Αθήναι 1931) 5-10, 13.
- Τζιαφάλιας - Ζαούρη 1999 Α. Τζιαφάλιας - Α. Ζαούρη, «Από τη βόρεια Περραιβία ως την αρχαία Κραννώνα: Νεκροταφεία της πρώτης Εποχής του Σιδήρου», *Πρακτικά του Α' Διεθνούς Διεπιστημονικού Συμποσίου με τίτλο (1994): Η Περιφέρεια του Μυκηναϊκού Κόσμου*. Υπουργείο Πολιτισμού - ΙΔ' ΕΠΚΑ, Λαμία 1999, 143-152.
- Τσαγκάρη 2004 Δ. Τσαγκάρη, «Η Θεσσαλία στη σφαίρα επιρροής του Κοινού των Αιτωλών. Κυκλοφορία Αιτωλικών Νομισμάτων στην περιοχή», *Πρακτικά Συνεδρίων της Γ' Επιστημονικής Συνάντησης. Το Νόμισμα στον Θεσσαλικό Χώρο*, Έκδοση των Φύλων του Νομισματικού Μουσείου, Αθήνα 2004, 223-232.